

URBAN ENVIRONMENT AND SCULPTURE

In this article which is entitled as Urban Environment and Sculpture, it is aimed to make a research about the sculpture and its surroundings by which the sculpture is located, from its proximity to its furthest distance where it is perceivable. Besides interior places such as museums, galleries and private collections where a certain definability is created, external environment (public area) and sculptural context is defined in our topic. Moreover, the impact of modern city life facilities on people and the circumstances for a masterpiece to take part in a city is discussed.

Anahtar Kelimeler: Kentsel ortam, Heykel, özel koleksiyon

Key Words: Urban environment, sculpture, private collections

Kafka'nın Değişim Romanının ilk paragrafının ilk cümlesinde: Gregor Samsa'nın "bir sabah tedirgin düşlerden uyandığın zaman"¹, "kendini" devcileyin bir böceğe dönüşmüş olarak bulduğunu okuruz. Roman bu dönüşüm örgüsü etrafında gelişir ve sonuçlanır.

Günümüzde, belki, bizde bir sabah uyandırdığımızda "kendimizi" dev bir gökdelenin "içinde", ötesi görülemeyen büyük ve geniş yollar "üzerinde" ya da büyük alışveriş merkezlerinin "önünde" bulabiliriz.

Dönüşümün Romanında Gregor Samsa'nın çevresi ile olan ilişkisi şöyle anlatılır: "Atadan kalma eşyalarla rahatçacık döşenmiş odayı, kuşkusuz içerisinde sağa sola sürünebileceği, ama beri yandan insan geçmişini çarçabuk ve büsbütün unutacağı bir ine çevirmek hevesine mi kapılmıştı gerçekten? Çünkü daha şimdiden bu geçmişi unutmak üzereydi. Hayır, hiçbir şey odadan uzaklaştırılmamalı, her şey eski yerinde kalmalıydı."² Gregor Samsa'nın böcekleşen durumu ile devleşen çevresi şimdi ondan uzaklaşırken, "eşyalar o saçma sağa sola sürünme işini engellerse, bu kendisi için bir sakınca değil, büyük bir nimet"³ olacaktı.

Romanda betimlenen iç mekân ve bu mekândaki nesnelere dışında burada yaşamın sürdüren Gregor Samsa'nın değişiminin anlamı-zlığına karşılık, şu zamanki yaşantıda; insanın dışında çevre-si-nin değişimine hiçte şaşırılmaz. Ancak, insanın devci leyin bir böceğe dönüşme

düşüncesi bize ne kadar uzak görünse de, gökdelenler, büyük yollar ve dev alışveriş merkezlerinin yaşantımızdaki yeri bize o kadar gerçek-leşe bilir bir yakınlıkta durur.

İnsanın öncelikle sahip olamadığı sokakların, meydanların ve şehirlerin giderek büyüyüp ondan uzaklaşan durumlarına karşın, hala buralarda insan tarafından herhangi bir direnç gösterilemeyen ve kaçınılmaz olarak sessiz kalınan bir yaşam sürdürülür.

Bir yandan Değişim Romanının ilk paragrafının ilk cümlesindeki insanın böceğe dönüşüme uğrama şoku yaşanırken, diğer yandan modern yaşam aktörlerinin etkileriyle yaşamsal süreçte "içinde", "üzerinde", "önünde" olma durumundaki insanın "çaresizliğini", "tepkisizliğini" ya da değişmeden "tükenmişliğini" şoka uğramadan yaşarız.

Ancak, "Metropol, sermaye-emek, merkez-çevre ilişkilerinin, teknolojilerin, temsil ve söylemsel aidiyet biçimlerinin kazandığı karmaşıklik dolayısıyla, Toffler'in deyişiyle ikinci dalgaya özgü modernitenin ürünü elbet; ama kent, ortaçağdan bu yana, toplumsal yaşamın canlılığının ve durgunluluğunun, hızlılığın ve donmuşluğun, zenginliğinin ve yoksulluğunun, neşesinin ve kederinin en açık biçimde gözlemlenebildiği yer."⁴ olarak insan ve çevre-si-nin değişiminde merkezci bir rol oynar.

Doğan Kuban Kentler, Yapılar, Sokaklar Üstüne başlıklı söyleşisinde "insan bütün çevre-siyle yaşar"⁵ derken; insanın evinde, iş yerinde, sokak da, meydanlarda ve bunların dışındaki bütün

*Doç., Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü Ankara

1 Franz Kafka, Değişim, Çev.Kamuran Şipal, Cem Yayınları, 1987 S.7

2 A.g.y., S.44

3 A.g.y., S.44

4 Ahmet Oktay, Metropol ve İmgelen, s.23

5 Sanat Dünyamız, 78. Doğan Kuban'la Kentler, yapılar sokaklar üstüne. S.59

yaşam alanlarından bahsetmektedir. Korunma amaçlı mağaradan, planlı yaşam alanı olan ev'e, avlanma alanından kamusal alana kadar insanın yaşamsal sürecinde değişmeyen belki de Doğan Kuban'ın yukarıdaki "çevre" ve "yaşam" ile ilgili saptaması olmaktadır.

O halde çevre için; "öğeler arasındaki ilişkilerin toplamı da denebilir. Bu öğeler çok çeşitli olabilir. Duvarlar, tavanlar, döşemeler vs. ise mimari mekân; eğer öğeler şekillenmiş yeryüzü, gökyüzü, ufuk, çalılık, ağaçlar ve bulutlar ise doğanın oluşturduğu bir mekândan söz edilir. Bir de bu ikisinin özel durumu olan şehirselleşmiş mekân vardır. Meydanlar, sokaklar, binalar veya bunlarla beraber yeşil sahalara, ağaçlar vs ile sınırlanan mekânlar."⁶

İnsan bütün bu çevresel öğelerle yaşamını sürdürürken bir yandan "onu" kedileştirir, güzelleştirir ve düzenlerken, diğer yandan "onu" kendine yabancılaştırır, çirkinleştirir, bozar ya da yıkabilir. İşte bu her iki yolda da yürüyebilen insan için; günün yaşama koşullarına dayandırılan teknolojikteki hızlı değişim koşullarıyla çevreye ait kalıcı tanımların yapılıp yapılamayacağı bizde kuşku da yaratabilir.

Şimdi çevre ile ilgili tanımların kalıcılığının günümüzde mümkün olup olamayacağı sorusunu sorup, cevaplarını araştırabiliriz. Benzer anlamda kent yaşamındaki hızlı değişimleri göz önünde bulundurarak hangi evin, hangi sokağın, mahallenin ya da hangi kentin uzun süre kalıcılığından bahsedebilirliyiz sorusunu da sorabiliriz.

Kalıcılığında kuşku duyulan şehirselleşmiş çevreye insanın damgasını vurma kültürünün 20. yüzyıl Sanayi devrimiyle doruğa ulaştığını ve insan yaşamındaki dönüşümlerin en önemli erkeni olduğunu söyleyebiliriz. " Bu çağa kadar, insan ve şehirselleşmiş çevresi arasındaki ilişkilerin mimarlar ve planlayıcılar tarafından bilinçli ve bilimsel bir biçimde ele alındığı söylenemez. Gerçekte Endüstri Çağının henüz başlamamış ve özellikle kentsel yapı üretim sorunlarının ortaya çıkmamış oluşu, insan-çevre ilişkilerine yoğun bir eğilimi gerektirmiyordu."⁷ Endüstri devrimi sonrasında ise " Modern mimari adını alan baroket, toplumsal ihtiyaç ve değerlere, endüstri çağının getirdiği değişimi karşılayacak olan çevrenin yaratılması yönünde bir girişim olarak nitelendirilebilir"⁸ yaratacaktır.

Yaratılan bu yeni yer; " yaşama, buluşma, görüşme, hareket, gösteri alanı, pazar, bayram, tiy-

atro, siyaset, sanat mekânı olarak toplumsal ve kişisel yönden bir kültür ürünüdür. Çok yönlü, çok boyutludur."⁹

Aynı zamanda bu yer; " bütün duysal izlenimlerin toplamı olarak alındığında görülen, duyulan, koklanan, tadılan çevre, insanın kişiliği ve kişisel davranışlarını geliştirecek, ona mümkün olduğu kadar çeşitli ve ilginç duysal tecrübeler sağlayacak ilham verecek ve teşvik edecektir."¹⁰

Şimdi şehirselleşmiş çevre için " ortak sonuç, çevrenin yalnız saran, çevreleyen bir nitelikte olmadığı, aynı zamanda yaşayau bir varlığı etkileyen dış koşullar ve faktörlerinde söz konusu olduğu"¹¹dur. Ancak yaşam " bu arada şehrin görsel görünümü sanatçının yokluğunda kendini inşa etmeye ve oluşturmaya devam eder ve reklâm saldırganlığının eşlik ettiği, her yerde hazır ve nazır mimari varlık, meta toplumunu ve bu rahatsız edici bayalığı yüceltmeye devam eder"¹² şeklinde sürer gider.

Resim 1 (Kayseri Merkez 2008)

Bayalığın yüceltilmeye çalışıldığı bu yaşam biçiminde insanın gerçeği algılaması, kavraması ve ona sahip olma isteği ise yavaş, yavaş erir. Bu gerçekleşirken diğer yandan kopya olan şehirselleşmiş çevrenin gerçeğine benzerliği bizi hayrete de düşürebilir. İnsanın kendi bedenine yakınlığı gibi gerçek olan kendisi ile başkası olan kendisi gibi Bir bedende, yapışık iki beden gibi yaşayan...

Bu kadar yakın görünmesine karşın uzun zamandan beri insan çevresinden uzaklaşma ve zıtlık eğilimindedir. Şehirselleşmiş çevre ile ilgili gerçek, reklâm saldırganlığı sayesinde kopya olana dönüşürken, insan " kendine yabancılaşması, ona kendi yıkımını birinci sınıf bir estetik haz kaynağı niteliğiyle yarıştıracak boyutlara varmıştır"¹³ keudi

6 Prof. Dr. Latife Güreç, Görsel Sanat Eğitimi ve Mekan-Form. S.57

7 Doç. Dr. Uğur Erkmen, Çevre Analizi. S. 5

8 A.g.y S. 5

9 Semra Ögel, Çevresel Sanat. S. 12

10 A.g.y S. 20

11 Doç. Dr. Uğur Erkmen, Çevre Analizi. S. 41

12 Sanat Dünyamız 78. Daniel Buren, Kente Yerleşmek. S.139

13 A.g.y S. 79

gözleriyle görür.

Walter Benjamin'in urnak içindeki birinci sınıf bir estetik haz durumu bizi; Marx'ın kapitalist üretim biçiminin çözümüne ilişkin görüşünden yola çıkarak "kapitalizmden yalnızca emekçi sınıfın daha sert biçimde sömürülmesine yol açması değil, bunun yanı sıra kendini ortadan kaldıracak koşulları da beklenebilirdi"¹⁴ sonucuna ulaşılabilir.

Çünkü şehirselleşen çevre kopya olana dönüşmekte birinci sınıf bir haz kaynağı olurken, insan şehirselleşen çevre üzerindeki hâkimiyetini kaybetmekte, bu da kapitalist üretimin tamda kucağına gittiğini gördüğü an olmaktadır. Bir yandan insan çıkış yolunu çevresini güncelleştirmede ararken, diğer yandan kendini bağımsızlaştırdığını sanmakta ve çevresini değiştirdiğini düşünmektedir.

Şehirselleşen çevrenin işlevi günümüzde değişirken şimdi insan; kapitalist sistemin doruk noktası olan büyük alışveriş merkezinin önünde durmaktadır. Ancak bu büyük alışveriş merkezinin içindeki hazinenin paylaşımına kendini kapturan insan, Marx'ın söylemiyle "kendini ortadan kaldırıyor" durumuna da gelmektedir.

Şimdi insan eski yerini atmosferi ile bu yeni yerin atmosferini karşılaştırmakta, eski yerin atmosferinde tek olmayı, gerçek olmayı, var eden beden olarak yapılabildiğini düşünürken, yeni yerin atmosferinde tekrar üretilebilirliğini yaşamaktadır. Yani insanın özel atmosferi olan çevre yok olmaktadır. Bunun da sanat yapıtı ile olan paralelliği "burada varlığı son bulan şey Sanat yapıtının teknik yoldan yeniden üretilebildiği çağda gücünü yitiren, yapıtın özel atmosferi olmaktadır."¹⁵

Resim 2 (Kayseri Merkez 2008)

Yok olan bu özel atmosfer büyük kitlenin bulunduğu yerde gerçekleşmekte ve onlara bu sunulmaktadır. Güncelleştirilen bu durum " gelenek yoluyla aktarılmış olanın dev bir sarsıntı geçirmesine yol açmaktadır. Bu gelenek sarsıntısı şu andaki bunalımının öteki yüzünü ve insanlığın yenilenişini dile getirmektedir".¹⁶

Bu yenileniş insan ve şehirselleşen çevre-si-nin yenik düşmesi olarak değil, çevreyle birlikte insanın nesneleşen durumu olarak da görebiliriz. Diğer yandan geleneğe sahiplenilerek bu nesneleşmeye bir tepkide gösterilmekte, değişen çevreye karşı durularak "bizim zamanımızda" söylemi altında çevre güncelleştirilmek de istenmektedir.

Bir yandan sokağın, mahallenin ve meydanların kent bazındaki kalıcılığını tartışırken, diğer yandan kentin uzak kesimlerinde nelerin olduğunu merak edip, Haydiger'in şu tespitini de göz önünde bulundurabiliriz; " Hidroelektrik santrali. yüzlerce yıldır bir kenarı diğer kenara bağlayan eski bir tahta köprü gibi Ren nehri üzerine inşa edilmiştir. Aksine, nehir güç santrali için kapatılmıştır. Kısaca nehir artık su gücü sağlayan şey olarak, güç santralinin özünden çıkar. Burada hükmeden yüce şeyi uzaktan düşünecek olsak bile, iki başlık altında konuşmayı içeren bir karşılığa bir an bakmamızı gerçekleştirir: Güç eseri olarak kapatılan "Ren" ve Hölderlin'in aynı isimli ilahisinde sanat eseri olarak ifade elden " Ren." Fakat Ren'in hala toprak alanı içinde geçen bir nehir olduğu biçiminde cevap verilebilecektir. öyle değil mi? Belki. Fakat nasıl? Tatil endüstrisi tarafından orada düzenlenen bir tur grubunun inceleyeceği hazır bir nesne gibi olmaktan başka bir şey değil."¹⁷

Teknolojinin aktörleriyle yaratılan yeni çevre ve kavramlarından Ren Nehri etkilenirken; "Çevre insanı yaratır. Bunun tersini söylemek yanlıştır. En geniş kentsel ölçekte, en küçük kişisel mekân ölçeğine kadar, insan çevresine kişiliğinin, kültürünün belirgin damgasını vurur."¹⁸ düşüncesinden Ren Nehrine hidroelektrik santrali yapan insanın çevresine ne türden bir damga vurduğu açık olarak anlaşılabilir.

Hızlı kentleşme eşit olanakların sunulduğu yaşam biçimlerini doğurmak yerine merkez ve çevre ayrılığını doğurmaktadır. Bunun bir ileri aşaması olan çevrenin olanaklarını artırma gayreti aynı zamanda merkeze hücumu ve merkezin istilası anlamını taşımaktadır. Bu istila ile korkulan durum gerçekleşmekte ve kent kendini anlatacak, tanımlayacak kimliğini kaybetmektedir. Kimliksizliğin

14 Walter Benjamin. Pasajlar. S. 51

15 A.g.y S. 55

16 A.g.y S. 55

17 Heidegger'de Varlık ve Zaman. S. 149

18 Doç. Dr. Uğur Erkmen, Çevre Analizi. S. 2

aynı zamanda belleksizliğin bir ileri aşaması için düşünülen ise; onun korunması olmaktan çok, onu yıkılarak yeniden inşası olmaktadır. Bu yeniden inşa düşüncesi özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentsel dönüşümün sadece görüntüde olduğunu, yaşama biçimini çokta değiştirmedeğini de göstermektedir.

Bu anlamda göze alınacak durum " sokak için çalışmak, müze için yüzyılı aşkın zamandır süren sanatsal üretimi sorgulamak demektir. Bu aynı zamanda, sanat için, bir heykel gibi üstünde durduğu kaideden inmek, riske girmeyi göze almak ve alçak gönüllülükle kabul etmek anlamına gelir."¹⁹

Bu bağlamda " Estetik bir şehirselle çevre yaratmak" yapıp ettikleri üzerine düşünen, düşüncelerini nesnelleştiren, işin içinde olmaktan kaynaklanan inancın ortaya konuluşu olmaktadır. Bir anlamda geçmişten aktarılanları da sindirerek her yeni yapılanda kendi deneyimiyle, kendi deneyimi altında kendi dışında lığa da izin vermeyen insanın çevresini sevilesi bir duruma dönüştürmesidir.

Çevrenin sevilmesi yaşama biçimlenirken ona dokunabilmenin korunması, yanlış olan bir gelişimde geriye dönüşü taşıyor olması, yani onun yeniden yapılabilir olması şehirselle çevre ve insanın özdeşleşen durumunu taviz verilemez kılmaktadır. Bu aynı zamanda bilgi, beceri ve kültürün korku duyulamaz durumu olmaktadır.

Sanatı meydana indirmek düşüncesi bilinçli bir hareket olmakta ve şehirselle çevrenin paylaşımında yeni bir aktöre (sanat eserine) yer verilmesi çok uzun bir süredir uygulanmaktadır. Ancak günümüzde aynı kentin adının önüne gelen "eski" ve "yeni" sıfatlarıyla kentin ikiye bölünmüşlüğüne tanık olmaktayız. Kent belleğinin korunması açısından önemli olan bu uygulamalar yanında kimi yerlerde eskinin yıkılarak üzerine yeninin yapılması gibi uygulamalara da tanık olmaktayız. Bir yandan modern kültür yaşanmak istenirken, diğer yandan eski sıfatını önüne alan yerler tarihi teşhir alanlarına dönüştürülmektedir.

Geçmiş barındıran merkezin her yönüyle korunması sürerken, yeni sıfatını önüne alan kent ve buradaki yeni yaşama olanakları, ister istemez sanatında yer alabileceği yerler olarak düşünülmektedir. Ancak göçle kurulan yeni yerleşim alanlarında özellikle ülkemizde merkezle beslenen sanatın bu yeni yerleşim alanlarına aşılma isteği geleceğe ait bir ütopya olarak kalmaktadır. Sanatın bu yeni yerleşim alanlarındaki yaşamın içinde yer alacak mı? Yoksa yaşamın dışına mı itilecek soruları sorularak, Sanat ve Şehirselle Çevre bağlamı beklide

"zamanlama" kapsamında cevabını arayacaktır.

Şimdi yıkıma uğrayan geçmiş, ancak geride kalan ve sanatçı duyarlılığı taşıyan ürünlerde izleyebiliyoruz. Hatta sanat eserleriyle birlikte yerle bir edilen kentler belleklerimizde. Çevreyi dert edinen böylesi bir duruş Daniel Buren için ise farklı bir anlam taşımaktadır; " sokakta ya da meydana bulunan sanat eseri bile, en iyi ihtimalle ancak melez bir başyapıt olabilir."²⁰ Fiziksel ve görsel alışkanlığın bir günde alt üst edildiği bir durumda insanın bu yeni duruma hazır olduğu her zaman tartışılabilir. Bu bağlamda Daniel Burenin tespiti kaçınılmaz olarak doğru gözükabilir.

Aslında hazırlığı yapılacak olan insanın kendisine ve çevresine yabancı olmasını öteleyen sanat eserinin dâhil edildiği çevrenin evrilmeye isteğidir. Modernizmin yolda olma öğretisinin tersine ayağa getirilen yaşam biçimi, insan ve çevresini teknolojinin sayesinde çok kısa bir sürede değiştirmekte ona kendi yaşantısının dışında ışılanmış ama onun olmayan yeni yaşantı yolları sunmaktadır.

Bu bağlamda " yeni kent dokusunda mimari bir sanatsallığı yaratacak özende" düşüncesi havada kalmakta, ancak kentlileşmekte " heykele yakışır ve heykele uyumlu bir peyzaj ve mimari kimlik zenginliği içinde yapılaşmasının" önemine inanılmaktadır. Ayrıca Oktay Ekinci " Kentsel mimariye ve kültürel çevreye gösterilmesi gereken özenle hirlenirken, yine günümüzde yaygın olan bazı heykele göre yer seçimi anlayışının da terk edilerek, yere göre tasarlanan heykel kavramının öne çıkmasını sağlamanın"²¹ gerektiğinin altını çizmektedir.

Resim3 (Ankara Ulus 2008)

19 Sanat Dünyamız 78. S. 13

20 Sanat Dünyamız 78. S. 141

21 Oktay Ekinci, Heykel "ile" Kent S. 27

Sonuç olarak çağın en önemli aktörü olan iletişim, her yerdeki insanı modern yaşam olanaklarının sunulduğu büyük şehirler konusunda bilgilendirmektedir. Bu türden bir bilgiye ulaşan insan doğal olarak bu olanaklardan yerinde yararlanmak için şehirde yaşamak, şehre göç etmek isteyecektir. Şehre yönelik yaşam isteği buradaki yaşam olanaklarının da değişmesine neden olacak, bu değişim öncelikle yerleşim alanlarında yaşanacak ve eski olanın yıkılıp yerine dikeyde yeni mekânlar ya da eski olan korunup merkezden uzak yeni yerleşim alanları kurulacaktır. Özellikle ülkemizde şehrsel dönüşümlerin gelecekte sorun olabileceği öngörüsünü taşıyan insan için şehre göçü teşvik etmek yerine modern şehir olanaklarının her yere ulaştırılması yolunun seçilmesinin de düşünülmesi gerekecektir. Bu öngörüye dayanmayan şehrsel dönüşümler ise şu zamanda sanat eseri ve şehrsel çevre kapsamında sıkıntılar çeken toplumları yaratacaktır.

KAYNAKÇA

- BENJAMİN, Walter., Pasajlar, s. 51, çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, 2002
- ÇÜÇEN, A. Kadir., Heidegger'de Varlık ve Zaman, s. 149, Asa Kitabevi, 2000
- EKİNCİ, Oktay., Heykel "ile" Kent s. 28, Ulusal Heykel Sempozyumu Bildirileri Kitabı, Kocaeli Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2005
- ERKMEN, Uğur., Mimari tasarım için bir veri üretim yöntemi olarak ÇEVRE ANALİZİ, s. 5, İstanbul Teknik Üniversitesi matbaası, Gümüşsuyu, 1982
- GÜRER, Latife., Görsel Sanat Eğitimi ve Mekan-Form, s. 57, İ.T.Ü Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul, 1992
- KAFKA, Franz., Değişim, s. 7, çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınları İstanbul, 1987
- KUBAN, Doğan., Kentler, yapılar sokaklar üstüne söyleşi, s. 59, Sanat Dünyamız 78, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2000
- OKTAY, Ahmet., Metropol ve İmgelem, s. 23, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002
- ÖGEL, Semra., Çevresel Sanat, s. 12, İ.T.Ü Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Yayınları: 121. Gümüşsuyu. 1977